

PÁL ANDREA
 Egy kultusz bölcsőjénél

„Itt mosolygott közöttünk szelíd jósága, itt hangzott szavainak kedves zenéje, itt járt szülőföldjén a Nyírség szeretője, a romantikus álmok bűvös látója, Krúdy Gyula. Most, hogy ötven esztendő, eljött a városba, ahol az első tíz esztendő gyermeki kedvteléseinek pillangóit kergette, ahol méllázó diák volt, ahol írói szárnya először suhant a színes távlatok felé. És meghatottan látta megifjuló városának csodálatos változását és e változó, fényesedő arc mögött meghatottan érezte meg a régi lelket, a szívet, amely az ő szíve is. Itthon volt Krúdy Gyula, az originális író.”¹

„Ennek a városnak voltam az írója, ennek azóta, mióta első regényeimet, elbeszéléseimet írni kezdtem”² – szokták idézni ezt a vallomást minden olyan tanulmányban, amely Krúdy Gyula és Nyíregyháza sajátos viszonyát mutatja be. A „Nyírség szeretője”, a „Nyírség költője”, a „Nyírség fia” – így emlegetik legtöbbször a tudósítók a legtekintélyesebb nyíregyházi sajtóorgánium, a *Nyírvidék* hasábjain. S valóban: elválaszthatatlan egymástól a szülőváros és az író, hiszen novelláiban, regényeiben számtalan helyen jelennek meg századfordulós kisvárosunk helyszínei (akácfas város – belváros; Bujdosó – Bujtos; Morgó – temető; Sóstó), szereplői, alakjai (Jósa András – kórházalapító, régész; Vietórisz József, Porubszky Pál – tudós tanárok; Benczi Gyula – európai hírű cigányprímás; Elek Gusztáv ezredes – országos hírű párbajsegéd).

Napjainkra Krúdy Gyulának különös kultusza alakult ki a városban: a Nyíregyházi Városvédő Egyesület Mesélő Nyíregyháza sorozatának 6. füzeté³ összegzi a Krúdy-emlékjelek és -emlékhelyek sokaságát; mindazt, amit a város – és polgárai – az író szellemiségének őrzésére hoztak létre. (S a kiadvány keletkezése óta is számos rendezvény – konferenciák, Krúdy-napok – kötődik a város híres szülöttéhez.)

Az utókor emlékezete ez csupán azért, mert a városnak kevés olyan alkotója van, aki országosan is ismert, illetve elismert? Vagy kezdettől létezett valami különleges kis „szövetség” a város és híres szülötte között? Érdemes megfordítani ezt a kapcsolatot:

¹ Nyírvidék, 1928. október 28.

² KRÚDY GYULA levele a Közgyűléshez 1928-ban. Idézi: Pethő József: Krúdy-tanulmányok Budapest, 2005. Tinta Könyvkiadó, 131. [Pethő 2005.]

³ ILYÉS GÁBOR: Krúdy emlékjelek és helyek Nyíregyházán. Nyíregyháza, 2003. Nyíregyházi Városvédő Egyesület Mesélő Nyíregyháza 6. füzet.

ne csak arra fókuszáljunk, hogy a szülőváros milyen hatással volt az íróra, hanem pillantsunk bele abba is, hogy mit is jelentett a korabeli városnak az író; figyelemmel kísérte-e tevékenységét; milyen kapcsolatot mutatnak a különböző, leginkább a *Nyírvidék*ben megjelenő írások – s tanúi lehetünk egy *kultusz* születésének.

I.

E fogalomról nagyon tömör, összefoglaló megállapítás hangzott el a 2018-as Debreceni Irodalmi Napok egyik beszélgetésén: „A kultusz olyan speciális rítusok összefüggése, egy olyan ismétlődő szokásrendszer, melyben egy közösség megerősíti a vezető értékeit. A kultusz tehát nemcsak személyek dicsőítése, hanem egy önfenntartó közösségi cselekedet, a közös kultúra rituális megerősítése.⁴ Alapjai mindenképpen a misztikus gondolkodásban, érzékenységekben keresendők; szakrális, vallási közösségek létrejötte jelzi ezt már a mítoszi korban (istenek kultusza), illetve a középkori keresztény kultuszok is ennek mintájára szerveződtek (Mária-kultusz, szentek kultuszai stb.). Részt vettek mind az etikai normák, mind pedig a sajátos identitás-meghatározás kialakításában. A változás a XIX. században történik, amikor is a kimondottan vallási kultuszalapok helyét egy világiasabb jellegű mítoszteremtési igény váltja fel: egyrészt a nemzeti közösségek születése (a meglévő hagyományok mellett), másrészt az egyéni, emberi identitáskeresés új helyzetei. Így lesznek „a kultuszok a nem-modern nyomai a modern társadalomban, a szakrális nyomai a nem-szakrális világban, ám nem érintetlen, hanem a modern gyakorlatok által kisajátított nyomai, amelyek ugyanakkor mégis őriznek valamit a nem-modernből, a hierarchikus világból, a szakralitásból”.⁵

S erre kiváló lehetőség az irodalmi kultuszok létrejötte: ezek ugyanis egyszerre foglalják magukba a hagyományosabb, kollektív normarendszert, illetve az új, az egyéni, egyedi lehetőségeket is. (Más kérdés, hogy az ezen az alapon születő kultuszok – Petőfi, Jókai, a XX. században Ady, József Attila – mennyire maradnak „modernek”, illetve mennyire süppednek bele az intézményesülés konform világába. A XX–XXI. század születő/elhaló kultuszai talán jobban mutatják ennek a szellemi mozgását, a közösségek útkeresését.) „Az irodalmi kultuszok történetében gyakran megfigyelhetjük, hogy felekezeti és társadalmi senki földjeként kínálnak közös szertartási alkalmat olyanok számára, akiket a társadalmi rend egyébként elkülönít egymástól.”⁶ Ilyen szempontból a kultusz születése egy „új zászló” alatt létrejövő közösségszerveződés, melynek sajátos céljai, normái vannak; a meglévő szociális-politikai-társadalmi struktúra mellett, illetve azok fölé épülve egy adott közösség identitását is megjeleníti. „Számos elemzés igazolta, hogy a kultusz a legtöbb esetben nem a középpontjában álló irodalmi alak,

⁴ „Mégis szabad kultiválni”. Kerekasztal-beszélgetés Bódi Katalin, Kukorelly Endre, Sepsi László és Szirák Péter részvételével. Alföld, 2019. 3. sz. 91. [Mégis szabad kultiválni, 2019.]

⁵ TAKÁTS JÓZSEF: A kultusz kutatás és az új elméletek In: Kultuszok.hu. Debreceni Irodalmi Múzeum <http://www.kultuszok.hu/tanulm.php> (letöltés: 2019.04.20.)

⁶ DÁVIDHÁZI PÉTER: „Iszonyodám enmagam előtt”. Egy írói Oidipusz-komplexum drámája. In: Kegyelet és irodalom. Kultusztörténeti tanulmányok. Szerk. Kalla Zsuzsa Budapest, 1997. 207.

vagy munkásságának kultusza, hanem *önkultusz*, tehát valóban az identitás megerősítésére szolgáló eszköz.”⁷

Látható, hogy maga a kultuszigény egyidős az emberi közösségszerveződéssel, ennek kutatása, a kultuszok hatásvizsgálata, jelentőségük, szerepük tisztázása – különös tekintettel a XIX. századtól létrejövő irodalmi kultuszokra – csak a XX. század utolsó harmadában indult el. Ahogyan Zsigmond Andrea is összegzi, a rendszerváltás után kapott nagyobb teret, s mintegy „magyar tudományágként” említi a szerző;⁸ ennek elindítója Dávidházi Péter *„Isten másodszülettte”. A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza* (Gondolat, 1989) című könyve volt. Az elmúlt évtizedekben több „generációja” is kialakult a kultusz kutatásnak – vagy ahogy sokszor emlegetik, a kultusz történetnek –, s egyre több nézőpont, szempont, kérdés merült fel ennek mibenlétével kapcsolatban. Ad vagy elvesz az irodalmiságból a kultusz? Kell-e kritizálni a kultikus szemléletet, vagy inkább arra törekedjünk, hogy megértsük?

A kultusz kutatás először irodalomkritikai aspektusból indult ki, az irodalmi szöveg olvasatán, a szerzői jellegzetességeken keresztül a tudósok azt a központi kérdést tették fel (többek között), hogy a kultikus gondolkodás, szemlélet miképpen viszonyul a kritikai gondolkodás szempontjaihoz, nézőpontjához. Szemben áll-e egymással a kettő, segítik vagy gátolják egymást? Többen ma is élesen elválasztják az irodalmiságot, az esztétikai, kritikai megközelítést a kultikus jellegtől. „Vajon nem volna helyesebb az ilyenfajta megnyilvánulásoktól egyszer s mindenkorra megszabadítani az irodalomról való beszédet, vagy legalábbis szégyenlősen hallgatni róla, ha már leküzdeni nem tudjuk?”⁹ A kutatók úgy vélték, az irodalmi szöveg, mű, alkotó, abban a pillanatban, ahogy kultiválódni kezd, eltávolodik irodalmi jellegétől, mintegy kiszakad az irodalmi, esztétikai kontextusból, s egy másfajta – történelmi, nemzeti, etikai stb. – távlatba, szinte „irodalmon felüli” állandóságba, megközelíthetlenségbe kerül.¹⁰ Ez viszont szinte elzárttá teszi magukat a szövegeket, hiszen minden kritikai aspektus már nem a konkrét esztétikai tárgyra vonatkozhat, hanem arra a szimbolikus jelentéskörre, ami a kultusszal rákerült. (Így lett szinte szent és sérthetetlen a Himnusz, Petőfi költészete vagy éppen Jókai világa – függetlenül attól, hogy a XXI. század közönség, olvasatok igazából már másféle megközelítést kívánnának.) Azonban fennáll annak a veszélye is, hogy eme irodalmi mítoszok profanizálódásával maguk a szövegek, jelentések, értékek is kiüresedhetnek. Ezért fontos, hogy a kritikai aspektus számára is hozzáférhetővé váljanak a kultikusnak vélt szövegek, ehhez azonban le kell hántani az évtizedek, évszázad alatt köréjük, rájuk rakódott egyéb jelentésrétegeket – ezzel mintegy a „kultusztól megszabadított” irodalmi tárgy kerülhet a középpontba – s indulhat az „újraolvasás”, amely képes lehet elevenebbé tenni a szövegeket. Háy János nagyon találóan fogalmaz *Kik vagytok ti?* című kötetének bevezetőjében: „Író vagyok,

⁷ LAKNER LAJOS: Irodalmi kultusz, identitás, legitimáció In: Kultuszok.hu. Debreceni Irodalmi Múzeum <http://www.kultuszok.hu/tanulm.php> (letöltés: 2019.04.20.)

⁸ ZSIGMOND ANDREA: Az író meg a színész félnetek (nem) kell. A kultikus magatartás vizsgálata. Disegno, 2015. II. évf. 1–2. sz., 83.

⁹ TVERDOTA GYÖRGY: A komor feltámadás In.: Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve. Tanulmánygyűjtemény. Szerk. Takáts József. Budapest, 2003. Kijárat, 171.

¹⁰ v.ö.: MARGÓCSY ISTVÁN: Hogyan működik, s mi végre az irodalmi kultusz? Alföld, 2019. 3. sz. 35–36.

*nem akartam más írókat szobornak látni, nem akartam szobrok közt élni. Ki akartam szabadítani őket ebből a fogságból, mert a vaspáncél csak a középkori lovagoknak áll jól, az íróknak nem. Azt akartam, hogy legyenek újra érinthetők, közvetlenek és megszólíthatók. Hogy olyanok legyenek, mint a barátaink, a rokonaink, az osztálytársaink. Hogy embernek látszódjanak, nagyszerűeknek és esendőeknek, olyanoknak, akikre lehet haragudni, és olyanoknak, akiket lehet szeretni. Hogy minden olvasó érezze, ők még mindig hozzánk beszélnek, és rólunk beszélnek, a mi sorsunkhoz szólnak hozzá. Elevenséget akartam, mert az irodalom nem múzeumi tárgy. Ott van az életünkben, ha akarjuk, hogy ott legyen.*¹¹

A kultuszkritikus nézőpont mellett nagyon hamar kialakult egy sokkal nyitottabb, interdiszciplináris szemléletet magában hordozó felfogás; s folyamatosan kezdték a kultuszokat úgy tekinteni, mint az irodalom „kommunikációját” – mintegy „reklámját” –, amely a közönségkapcsolatokért, a társadalmi integrációért, a megismerésért, az el- és befogadásért létezik. Ezzel az irodalmi szövegekhez, alkotókhoz kötődő hagyományosabb kánon is megváltozott: a klasszikusnak ítélt stílus- és eszmetörténeti narratívát szélesebb, más természetű (szociológiai, szociálpszichológiai, pszichológiai) nézőpontokkal egészítették ki – váltották fel –; mintegy megnyitották az irodalom eddig zártnak tűnő, csak és kizárólag „értő közönségnek” szóló, fennkölt világát egy szélesebb befogadási lehetőségeket magában rejtő közösség felé. Ezzel a zárt, csak esztétikai szempontokat magába foglaló nézőpont kitért: a kultusz hatásmechanizmusának vizsgálata magával hozta a kultikus tényezők feltárását: az irodalmi szövegek eszköz-jellegét egy sajátos interperszonális viszonyrendszerben. „Nekünk tulajdonképpen *érdekiünk* a kultusz, lássuk be, jó, hogy a magyar közbeszéd tud arról, hogy létezik irodalom” – vallotta Kukorelly Endre a Debreceni Irodalmi Napok kerekasztal-beszélgetésén.¹² Ez a mondat megerősíti a kultusz „marketing-jellegét”, hiszen kiemeli, hogy alapvetően kapcsolatot teremt irodalom és közönség között, sajátos befogadói, fogyasztói magatartást alakít ki. Érdekessége azonban, hogy egyáltalán nem biztos, a közönség, közösség minden tagja közvetlen kapcsolatba kerül az irodalmi szöveggel, azonban mégis ez az, amely közösségszervező erőként van jelen. Ezt Hansági Ágnes így fogalmazza meg Jókai kapcsán: „[...] olyanok is nagyra becsülik és fontosnak tartják, mondhatjuk azt is: szeretik az írókat, akik egyébként nem feltétlenül forgatják rendszeresen a műveit. Sőt, az is lehet, hogy az iskolában olvasták utoljára.”¹³ (Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, Krúdy és Nyíregyháza esetében is jelen van ez a sajátos befogadói státusz: az irodalmi szövegek csupán katalizátorként működnek egy „nyíregyháziságot” hangsúlyozó közösségben.)

Ez a nyitottabb nézőpont két másik – az irodalom számára is nélkülözhetetlen – kultusztényezőt is középpontba állít: magát az alkotót, az alkotói „imázs és dizájn” sajátosságait, illetve a befogadó közösség jellegzetességeit. A „kultikus hős” szerephez mindig több kell, mint „csak” művészi teljesítmény: valamiféle sajátos ön- illetve vi-

¹¹ HÁY JÁNOS: *Kik vagytok ti? – Kötelező magyar irodalom*. Budapest, 2019. Európa Könyvkiadó, 7.

¹² [Mégis szabad kultiválni, 2019.] 93. (Kiemelés az eredeti közlésben.)

¹³ A lelkesedés alkalmai – Alföld-díjakok estje: Hansági Ágnessel, Valastyán Tamással és Vörös Istvánnal Fodor Péter beszélget. *Alföld*, 2019. 3. sz. 101.

lágteremtési szándék, tevékenység – s ez találkozhat egy adott közösség igényeivel. Gondoljunk csak a korabeli Petőfi-imázsra, melyet Vachot igen céltudatosan alakított; vagy éppen Jókai, Mikszáth ünneplésére – s fogjuk ezt látni az írói jubileum kapcsán Krúdynál is. S ez az a pont, ahol a hagyományosabb, irodalmibb szemléletű kultusz-kutatással kapcsolatban új, modernkori kérdés fogalmazódik meg: a „sztárság” kérdése. (A már említett irodalmi napok több beszélgetése, előadása is utal erre, mintegy önreflexív, önkritikus szemléletet adva a kultuszokkal foglalkozó kutatók számára.¹⁴) Mennyire hathat a kultuszképződésre az önkultusz? Mennyire befolyásoló tényező az alkotói személyiség? Ahogy Sepsi László fogalmaz: „Kérdés, hogy egyedül tud-e valaki kultuszt csinálni?”¹⁵ Krúdy kapcsán is látható lesz, hogy ez bizony lényeges – de nem kizárólagos – tényezője a kultiválódásnak, hiszen szükség van arra a mikro- vagy makroközösségre, amely be- és elfogadja mindezt, illetve megpróbálja saját identifikációját megerősíteni a kultikus hős segítségével. Ez leginkább Lakner Lajos kutatásaiban, tanulmányaiban kap központi szerepet, s szociológiai szempontból értékeli egy-egy kultusz mibenlétét; hogyan tudja egy közösség meghatározni, illetve más közösségtől megkülönböztetni magát a középpontba állított (irodalmi) alak segítségével.¹⁶

II.

S ez történik meg itt, nálunk is, a XX. század elején Nyíregyháza és Krúdy esetében. A kultuszeremtés két tényezője: a közösség (a város) és a kultikus hős (az író) viszonyának alakulásakor látható, hogy a vizsgálandó korszakban (1891–1944, illetve szűkebben az 1920-as évek) mindkét fél igen sajátos helyzetben volt. Maga az élő író, aki – bár igen korán elkerült a kisvárosból, s sokkal inkább „nagyvárosi” életforma, életmód jellemezte – mindig hangsúlyozta nyírségi származását; szülővárosát mintegy kapaszkodóként, biztos háttérként kezelte; sokszor fordult a város felé, sokszor számított annak segítségére. S a másik pólus a fiatal keleti megyeszékhely, amely éppen ebben az időben kereste a helyét a nagy egészben; saját identitását, sajátos kevert kultúráját, hagyományait megőrizve próbált helyet szerezni magának a modern Magyarországon. Ez a két törekvés keresztezte egymást a XX. század elején, s remekül végigkísérhető ez a *Nyírvidék* című lap tudósításaiban: a szövegek kultikus retorikájában – illetve bizonyos szituációk esetén ennek hiányában –; a szereplők tevékenységének (város-író) felmagasztalásában; a központi alak (író) sokszor egyirányú, hapax legomenonnal való felfokozásában, illetve aprólékos nyomon követésében; a közönség (város) kiemelt sorsazonosságának hangsúlyozásában. Ennek az egymásra találásnak a központi éve 1924: ekkor ünnepelte a város örökvaltságának 100. évfordulóját. Ugyanebben az évben volt Krúdy írói pályakezdésének 25. évfordulója is. Érdemes tehát ezt az évet középpontba állítva végignézni, hogyan is alakult ez a kapcsolat; beváltotta-e a hozzá fűzött reményeket...

¹⁴ v.ö.: GULD ÁDÁM: Konvergens média, konvergens médiasztratók? *Alföld*, 2019. 3. sz. 44–53.; [Mégis szabad kultiválni 2019.] 91–100.

¹⁵ Mégis szabad kultiválni, 2019. 94.

¹⁶ v.ö.: LAKNER LAJOS: Irodalmi kultusz, identitás, legitimáció In: Kultuszok.hu. Debreceni Irodalmi Múzeum <http://www.kultuszok.hu/tanulm.php> (letöltés: 2019.04.20.); Lakner Lajos: Irodalom, kultusz, társadalmi nyilvánosság. In: *Korunk*, 2007. június <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00126/3506.html> (letöltés: 2019.05.10.)

A Krúdy-család a XIX. század közepétől tekintélyes szereplője volt a folyamatosan fejlődő, majd megyeszékhellyé váló város életének. Legidősebb Krúdy Gyula (a nagypapa) mindamelllett, hogy kiemelkedő ügyvédi munkájával nagy népszerűsége tett szert, jelentős közéleti szerepeket is vállalt: tagja, majd elnöke volt a Szabolcs megyei 1848–49-diki Honvédegyületnek; képviselője a városi közgyűlésnek; illetve aktív tagja a Felső-tiszavidéki Gazdasági Egyesületnek is. Az 1880-as években a *Nyírvidek* tudósítói többször, hosszan és elismerően idézik javaslatait, hozzászólásait.

Fia (az író apja) kevesebb „sajtófigyelmet” kap, azonban a későbbi író 1891-től elég sokszor – s igen vegyes tartalommal – volt jelen a helyi sajtóban. Egyrészt értékelték közösségi tevékenységét, szépirodalmi pályázaton elért sikerét, de van itt már sajtóbotrány is! Krúdy néhány diáktársával (Géczy Géza, Szlaboczkzy Ernő és Krecsák (későbbben Krecsányi) Lajos) megalakította a „Nyíregyházi Sajtóirodát”, s a helyi eseményekről hol rövidebb, hol hosszabb tudósításokat küldtek az országos lapoknak is. S ha éppen nem történt semmi említésre méltó, akkor bizony kitalálták! A pesti lapokban egyre-másra jelentek meg különleges hírek városunkról: hol a templomtorny kereszttjét leszakító hatalmas szélviharról szóltak ezek a remek stílusú tudósítások, hol pedig fantasztikus-románcos leányszöktetést adtak hírül.¹⁷ (Azt azért tegyük hozzá, hogy a pesti újságírók is bizonyára roppantul elfoglaltak lehettek, mivel nem ellenőrizték az érkező hírek valóságát.) Egy idő után azonban kezdett feltűnni a dolog... A *Nyíregyházi Hírlap* 1894. szeptember 27-i számában ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „...az egész kalandból egy szó sem igaz, az egész nem más, mint egy szenzációban utazó vidéki tudósító stil-gyakorlata, melynek csak az a célja, hogy 4 vagy 5 krajcárjával számítva sorát, mennél többet hozzon jeles szerzője konyhájára... A tisztesség, igazság és jóízlés nevében tiltakoznunk kell, s egyszerűen kijelentenünk, hogy ha még egyszer találkozunk a fővárosi lapok hasábjain a városunkban történelekről írt ilyen alaptalan tudósításokkal, nem fogunk habozni nyilvánosságra hozni a beküldők neveit”¹⁸ – s ez a nyilatkozat fenyegetéssel is felért, hiszen a főszerkesztő-szerző nem volt más, mint Porubszky Pál, Krúdy tanára, aki mellesleg igen nagyra értékelt az induló fiatalembert. Ebből maga Krúdy is tanult, s megértette, hogy mit is jelent tudósítani. Társaival innentől kezdve „mentek a hírek után”: országos – sőt nemzetközi – tudósítás lett a tuzséri tragikus végű hipnotizálásból; illetve kemény munkát jelentett a Sajtóirodának is, amikor szűk egy héten keresztül tudósítottak a tiszai árvízről. S a város megbocsátott... Az ifjú pedig 1895-ben elhagyta szülővárosát, hogy egy-egy rövid debreceni és nagyváradai kitérő után a fővárosba költözzön; s csak néhány napos látogatásokra érkezzen vissza Nyíregyházára.

Az 1910-es évek eleje az író számára nagy változást hozott: elismert, országosan népszerű alkotó lett – ezzel párhuzamosan a városi lap is mindig beszámolt tevékenységéről, kötetéről; a közönség számára érdekes élet- és művészeteseményekről („A nagybányai hölgyek rokonszenves fogadtatással tüntették ki Krúdyt.”¹⁹); igyekezett

¹⁷ v.ö.: KATONA BÉLA: Az élő Krúdy. Cikkék és tanulmányok Krúdy Gyula életművéről. Szerk. Dám László, Jánosi Zoltán. Nyíregyháza, 2003. A Jósza András Múzeum kiadványai 54. sz. 18.

¹⁸ Nyíregyházi Hírlap, 1894. szept. 27. 4.

¹⁹ Nyírvidek, 1898. ápr. 17. 16. sz. 4.

ébre tartani a szülőváros közönségének érdeklődését a fiatal alkotó iránt. A tudósítók sokszor kiemelték a sorsazonosság pillanatait („Krúdy érezteti, hogy azok az asszonyok és férfiak, akiket megrajzol; a mi anyáink és apáink, az a közelmúlt, melyet felevenít, valamennyiünk gyökere, a talaj, amelyből kinőttünk.”²⁰), illetve az érdeklődés felkeltését is szolgáló, hangulatos, túlzásoktól sem mentes beharangozással ajánlották köteteit („Valamennyi meleg, mély hangulatú, a magyar élet lehetével eltelt történet, Krúdy sajátos teljesen egyéni romantikájával és meghatottságától és elfogódottságtól színes hangján.”²¹). A nyírségi, nyíregyházi származását örökké hangsúlyozó író a város számára is nyitást jelenthetett: a fejlődő település lehetőséget kapott, hogy a „keleti végekről” országos ismertségűvé váljon. S ez új fejezetet nyitott a város és az író kapcsolatában.

A viszonylag csendes tudósítások után, 1917-től megváltozott a Krúdyhoz való viszony. Minden egyes itthoni megjelenését óriási sajtókampány előzte meg; egy-egy beszélgetés, felolvasóest programja, ideje, szereplői többször egymás után is megjelentek a *Nyírvidék*ben – mindig kiemelve, nagyon hangsúlyosan:

„Nemcsak minálunk, *de budapesti irodalmi körökben is* nagy érdeklődéssel tekintenek az irodalmi est elé”²²

„Krúdy Gyula a magyar irodalom egyik büszkesége, Nyíregyháza város szülötte több ízben írt városunkról, a százéves Nyíregyházáról, minden sorában, minden érdekes fényű képében a csodálatos varázsú város iránt érzett fiúi szeretetéről téve tanúságot. Egyik előkelő fővárosi lap, a Pesti Napló szerkesztőjét küldte közvetlen impresszióként a szabolcsi metropolisba és a látogatást követő tiszta látású, rokonszenves cikk érezteti, hogy *Nyíregyháza ünnepe örömet ébreszt az ország fővárosában is.*”²³

Látni lehet: a város nemcsak híres szülötte előtt tisztelgett, hanem igyekezett nyomtatékosítani azt is, hogy a „szabolcsi metropolis” kész szellemi központtá, jelentős tényezővé válni a keleti országrészben.

Az első ilyen rendezvényre 1917. november 25-én került sor: már hónap elején elindult az est beharangozása (november 1.: *Krúdy Gyula és Lázár Miklós Nyíregyházán – Irodalmi est a Koronában.*; november 11.: *Nyíregyházi írók irodalmi estje*), majd többször jelent meg írás a részletes programról, résztvevőkről is (november 13.: *Változás az irodalmi est műsorában*; november 23.: *Fővárosi írók Nyíregyházán*; november 24.: *Az irodalmi est szereplői*), s legvégül maga a tudósítás a páratlan eseményről (november 26.: *Irodalmi est a Koronában*). A lelkesedést és a rajongást mutatják ezek a szövegek – ugyanakkor azt sem győzik hangsúlyozni, hogy bizony-bizony, mindezen sikerben jelentős szerepe van a szülővárosnak...

„Krúdy Gyula, aki legnagyobb irodalmi sikereit éppen szabolcsi vonatkozású írásaival érte el, rég nem volt Nyíregyházán, és régóta vágyva-vágyik abba a körbe, ahol valamikor ezernyi impressziót szívott magába.”²⁴

²⁰ Nyírvidék, 1914. nov. 12. 91. sz. 7.

²¹ Nyírvidék, 1913. máj. 1. 35. sz. 8.

²² Nyírvidék, 1917. nov. 23. 260. sz. 3. (Kiemelés – P. A.)

²³ Nyírvidék, 1924. ápr. 17. 90. sz. 2. (Kiemelés – P. A.)

²⁴ Nyírvidék, 1917. nov. 11. 250. sz. 3.

Azonban itt is történt egy kis affér: „Krúdy Gyula ugyanis ma arról értesítette a rendezőseget, hogy ágyban fekvő beteg és nem hiszi, hogy az előadás napjára lejöhessen Nyíregyházára. A rendezőseget természetesen kellemetlenül érintette ez a híradás, azonban máris gondoskodás történt afelől, hogy ez ne képezzen komoly fennakadást.”²⁵ A tárgyilagos közlések mögött érezhető a kölcsönös sértődöttség, ennek okai azonban rejtve maradnak... Viszont innentől hűvösebbé válik a Krúdyval szembeni hangnem, az irodalmi est főszereplőjéből mellékszereplővé vált, mintegy „kiegészítő”, „kísérő” jelleggel emlegetik: „...a szereplők kíséretében lesznek Krúdy Gyula és Márkus László, mindketten az új magyar irodalomnak kiváló művelői.”²⁶

Maga az irodalmi est óriási siker volt! Teltház a Korona dísztermében, ováció és taps – s Krúdy Gyula a maga stílusával újra visszaszerezte a közönség és a város figyelmét, érdeklődését. A másnapi tudósításban ugyanis újra Krúdy neve fémjelezte a rendezvény sikerét, színvonalát: *Irodalmi est a Koronában – Krúdy Gyula és Lázár Miklós Nyíregyházán*. S a beszámoló után nem Milotay, nem Lázár, nem Márkus írását közölte a *Nyírvidék*, hanem a legnagyobb kedvenc, Krúdy novelláját, melynek címe: *Régi nyíregyházi hősök*. A „tékozló fiú” visszatért – s a város újra megbocsátott.

A kölcsönös egymásrautaltság tökéletes mintaéve 1924 volt. Ekkor ünnepelte ugyanis a város örökvaltságának 100 éves évfordulóját, melyre nagyszabású rendezvénysorozattal, kiadvánnyal készült; illetve az író pályakezdésének 25. évfordulója szintén ekkor volt. Már januártól kezdve szinte nincs olyan száma a *Nyírvidék*nek, amelyben ne lenne legalább egyszer említés arról, milyen nagyszabású ünnepsorozatra készül a város – s milyen jelentős szerepet szán ebben Krúdynak.

„Ezt a történelmi jelentőségű napot az ősök emlékéhez méltóan országos jelentőségű ünnepnappá kívánjuk kifejleszteni és maradandó emlékül a város tanácsa *Emlékkönyv* kiadását határozta el. Az emlékkönyvbe gróf Apponyi Albert Nyíregyháza város díszpolgára előszót írni kéretett fel, és, hogy az emlékkönyv díszét emeljük, azon tiszteletteljes kéréssel fordulok Nagyságodhoz, mint Nyíregyháza talajából nőtt legnagyobb magyar írónkhoz, hogy ezen emlékkönyvet írásával támogatni szíveskedjék. [...] Ha Nagyságod egy ilyen cikk keretében nyíregyházi visszaemlékezéseit, városunkhoz fűződő gondolatait megírná, s azt a város közönségének az emlékkönyvben való felhasználás végett rendelkezésére bocsátaná, nemcsak a kiadandó könyv értékét emelné, de a város tanácsának és közönségének sohasem múltó háláját is kiérdemelne”²⁷ – írta a felkérő levélben az írónak Bencs Kálmán, a város polgármestere 1924. február 8-án. Ekkor még úgy látszott, hogy Krúdy írása az *Emlékkönyv*be csak egy azon események közül, melyek országossá emelik a rendezvényt. A későbbiekben ez módosult, az őszi lapokban már egyértelműbb lett, hogy igazából az író jelenléte, közreműködése kellett ahhoz, hogy időnként országos hír legyen a 100 éves Nyíregyházáról. A városi képviselő testület is így fogalmazott október 10-i határozatában: „mély hálával köszönjük meg Nagyságodnak a városunk iránt tanúsított szíves jóindulatát. Mint városunk hű fia, két kézzel szórta ránk gyermeki hálájának kedves, szeretetteljes és

²⁵ Nyírvidék, 1917. nov. 13. 251. sz. 2.

²⁶ Nyírvidék, 1917. nov. 24. 261. sz. 3.

²⁷ BENCSCS KÁLMÁN levele Krúdy Gyulának. Idézi: [Pethő 2005.] 152–153.

meleg megnyilvánulásait, s, *hogy centenáriumi ünnepségünk országos jelentőségűvé lett, elsősorban köszönjük Krúdy Gyulának, akit mindig, magunkénak tartunk.*²⁸

Ez a jelentős figyelem a *Nyírvidek*ben is helyet kapott. Ahányszor a jubileumi évkönyvről szóló írás megjelent, minden esetben kiemelték Krúdy szerepét: „...magyar irodalom egyik büszkesége Nyíregyháza város szülötte [...] minden érdekes fényű képében a csodálatos varázsú város iránt érzett fiúi szeretetéről téve tanúságot...”²⁹ Ebben az évben az író többször is hazajött – látogatásainak minden egyes alkalommal igen erős sajtóvisszhangja volt. Először májusban „több napon át városunkban időzött, hogy a centenáriumi ünnepséggel kapcsolatban megjelenő emlékkönyv egyik cikkéhez levéltári adatokat gyűjtsön”.³⁰ Majd júniusban a város meghívására töltött néhány hetet családjával a sóstói Svájci-lakban, hogy emlékeit, élményeit minél pontosabban felidézhesse: „Most hosszabb tartózkodásra jön ide, a Sóstón fog nyaralni, melynek tölgyfái alatt fölbred majd benne a sok emlék, hogy ragyogó tollából művészi írássá jegecesedve örök kincse legyen a magyar irodalomnak.”³¹ A harmadik látogatásra októberben került sor, amikor is a Kereskedők és Gazdák Köre szervezte meg – mintegy a centenáriumi ünnepség levezetéseként – az írói jubileum felolvasóestjét és bankettjét. „A centenáriumi ünnepek befejezéséül valóban nem képzelhető más, mint Krúdy Gyula nagyszerűnek ígérkező felolvasása, amelynek várható nagy sikere érdekében a Gazdák és Kereskedők Köre már most megteszi az előkészületeket.”³²

Ez utóbbi különösen kiemelt eseménnyé vált, már szeptemberben elkezdődött a sajtókampánya az október 29-i eseménynek. „Sajátságos véletlen, hogy Nyíregyháza város örökvaltságának 100 esztendő évfordulójával egybeesik nagynevű fiának, Krúdy Gyulának 25 éves írói jubileuma [...] büszke örömmel tölt el bennünket az a tudat, hogy a legnagyobb magyar mesélő köztünk piheni át ezt a néhány ünnepnapot.”³³ Október végén pedig mindennappossá vált a jubileumi előkészületekről szóló tudósítás, 24-től kezdve minden nap „szenzációs bejelentéseket” tettek a felolvasással, ünnepséggel kapcsolatban: *Nyíregyháza a legboldogabb város szegény Magyarországon. – Miről fog szólni Krúdy Gyula felolvasása.* (október 25.); *Hogyan halt meg alapi Salamon Ella úrleány a tuzséri kastélyban? – A hipnózis áldozatának biteles történetét elmondja a keddi előadáson Krúdy Gyula* (október 26.); *Leányszöktetések, szenvedélyes udvarlások és híres párbajok a tiszzaeszlári pör után a régi Nyíregyházán – Krúdy Gyula kedden este felolvasásában sok pajkos dolgot mesél el a nyíregyházi nőkről* (október 28.) S az író maga is igyekezett, hogy felolvasása, ünnepi előadása minél nagyobb népszerűsége tegyen szert, hiszen a vele készült interjúkban – „ködlovaghoz” méltóan – mindent elkövetett, hogy minél misztikusabb, titokzatosabb témákra hívja fel a közönség figyelmét; minél erőteljesebb érzelmi hatást gyakoroljon az olvasókra, mintegy folyamatos várakozásban tartva őket:

²⁸ A városi képviselőtestület október 10-i határozata. Idézi: [Pethő 2005.] 156. (Kiemelés – P. A.)

²⁹ *Nyírvidek*, 1924. ápr. 17. 90. sz. 2.

³⁰ *Nyírvidek*, 1924. jún. 3. 126. sz. 2.

³¹ *Nyírvidek*, 1924. jún. 12. 133. sz. 4.

³² *Nyírvidek*, 1924. szept. 26. 220. sz. 4.

³³ *Nyírvidek*, 1924. szept. 2. 200. sz. 4.

„Beszélek arról, hogy történt az, hogy az egykori szegény Nyíregyháza ma szegény Magyarország legboldogabb városának számít [...] Szeretnék költői riportot mondani a mai Nyíregyházáról és Szabolcs vármegyéről, valamint hősköteményt zengeni a múltakról.”³⁴

„Nem akarok egyelőre senkit sem meg nevezni azok közül, akikről előadásomban fény- és árnyképeket rajzolok. Hisz végre nekem is szabad meglepetéseket tartogatnom hallgatóim részére”³⁵

„A nők talán szebbek itt, mint máshol és a férfiak eszesek és bátrak, nem csak üzleteikben, polgári foglalkozásaikban, hanem a szerelemben is.”³⁶

S a *Nyírvidék* szerkesztősége is iparkodott azon, hogy az est országos jellegét hangsúlyozza. „Távolabbi vidékeken is példátlan érdeklődéssel várják Krúdy Gyula keddi esti jubiláris felolvasását” – adta hírül a lap október 26-án, felsorolva mindenkit, aki jegyeket foglalt az előadásra (köztük a Krúdy-portrét készítő szobrászt, Lányi Dezsőt); a Nyugat szerkesztőit; Szép Ernő költőt; s még számos ismert és kevésbé ismert művészt. „... a helyi ünnepély ... országos jelentőségévé növekedett” – büszkélkedett a tudósító.³⁷ Október 28-án pedig hosszan részletezték, hogy ki és milyen táviratot küldött az írónak. (Bécsből, Berlinből a fordítók, kiadók; Osvát Ernő, Gellért Oszkár a *Nyugattól*; az *Amerikai Magyar Népszava* szerkesztősége, stb.) S emellett nem győzték kiemelni azt sem, milyen hatalmas fejlődés és szellemi élénkülés jellemzi a várost; s ebben mennyire kiemelkedő szerepe van Bencs Kálmán polgármesternek!

Majd eljött a várva várt nagy nap...

„Ilyen jubileum még nem volt! Nem hivatalos körök, nem konvenciókat ápoló társulatok rendezték, az a társadalmi réteg jubilálta a csodálatos író, Krúdy Gyulát, amelynek legtöbb joga van az ünneplésre, amelynek legőszintébb az ünnepi szózata. Az olvasóközönség, a Krúdy Gyula elbeszéléseiben, regényeiben önmagát kereső, önmagát találó igazi irodalmi műveltséget reprezentáló közönség hívta haza szülővárosába az originális magyar író, Szabolcs szülöttét, Krúdy Gyulát. [...] A felolvasást tüntető taps fogadja, majd a jelenlévők meleg ovációval fogják körül Krúdy Gyulát. Nyíregyháza leányai a szabolcsi kertek krizantenumait hozzák az Írónak hódoló hála-jük jeléül”³⁸ – írta a jubileumi estről a tudósító október 30-án. A lap rögtön a 2. oldalán egész oldalas írást szentelt az eseménynek, ebben azonban nagyobb szerepet kapott az, ki és mivel járult hozzá a rendezvényhez; ki és mit mondott; milyen volt a helyiség – maga az író mintha háttérbe került volna. Azonban az igazi „csemegét” a közönségnek az jelentette, hogy az esten elhangzott Krúdy-előadást, *Egy élettörténet* címmel a *Nyírvidék* folytatásokban még 6 napig közölte, így hosszabbítva meg a jubileum pillanatnyiségét. S mintha ezzel útjára is bocsátotta volna a „szívek hajósát”...

³⁴ Nyírvidék, 1924. okt. 25. 245. sz. 4.

³⁵ Nyírvidék, 1924. okt. 26. 246. sz. 5.

³⁶ Nyírvidék, 1924. okt. 28. 247. sz. 4.

³⁷ Nyírvidék, 1924. okt. 26. 246. sz. 5.

³⁸ Nyírvidék, 1924. okt. 30. 249. sz. 2.

III.

1924 után az addigi szinte „mindennapos” tudósítás megszűnt. Maga a kialakuló kultusz nem fogta össze olyan módon a nyíregyháziakat, amiként azt eleinte gondolták, vagy az országos hírnevét folyamatosan felélő író nem felelt már meg annak a szerepnek, hogy összekötő kapocs, felemelő lehessen a város számára: ez továbbgondolásra is érdemes kiindulópont lehet. Mindenesetre az elkövetkező évek sajtója igen vegyes viszonyt mutat. 1926 januárjában ugyan még felkereste fővárosi otthonában a *Nyírvidék* tudósítója, s „exkluzív nagyinterjút” készített vele, ez azonban már inkább távolságtartó, nosztalgikus, kedélyeskedő tiszteletadásnak tűnt. A kérdések is meglehetősen általánosak (milyen emlékei vannak a városról?, hány könyve jelent meg?, melyik a legkedvesebb?), s az író válaszaiból is inkább a városnak tett gesztusok érződnek („nagyon sokat köszönhetek én Nyíregyházának”, „én sem lettem volna az, ami vagyok, ha történetesen nem a Nyírségen élem ifjúságomnak ezt az éveit”, „úgy érzem, hogy adósuk vagyok, mert még mindig nem írtam meg azt a regényt, vagy rajzot, ami méltó emléket állítana alakjuknak”).³⁹⁾

Ugyanebben az évben már negatív visszhangok is megjelentek. Először egy szelídebb „ejnye-bejnye” Jósa András családjától, melyben az Új Idők című folyóiratban megjelent Krúdy-novella (*Ifjúkori mulatozásaim emlékére*) tartalmát kifogásolták: „Jósa Andrásról írt elbeszéléseiben sok olyan adat van, amely nem felel meg a valóságnak és a család érzése szerint sérti Jósa András halhatatlan emlékét.”⁴⁰⁾ Ebből még nem lett sajtóper – azonban egy másik (jóval korábbi, a nyíregyházi jubileumi évkönyvben található), 1924-es írásból igen: „A könyvbe Krúdy Gyula *Szabolcsi emlék* címmel hosszabb leírást közöl, amelynek egy részét Mikecz József nyíregyházi lakos magára nézve sértőnek találta s ezért sajtó útján elkövetett rágalmazás vétsége címén feljelentést is tett Krúdy ellen.”⁴¹⁾ Bár a végeredmény az lett, hogy az eljárást megszüntették, azonban érdekes a körülmény: „a földszint 35. számú esküdtszéki teremben, ahol a bűnügyi főtárgyalásokat szokták tartani.”⁴²⁾ Ez a megjegyzés nem éppen konfliktusmentes viszonyt mutat... Vagyis két év alatt két olyan család is támadta az írókat, melyek jelentős befolyással rendelkeztek a városban!

S az is beszédes, hogy az 50. születésnapját itt töltő íróról mindössze ennyi szól: „Városunk örökifjú meseszövőmesteréről, Krúdy Gyuláról sem hittük volna, hogy 21-én ülte meg szűk családi körben Nyíregyházán az ötvenedik születésnapját...”⁴³⁾ Bár közsímet, hogy tiszteletére a város díszvacsorát adott, ez azonban már sajtókampány és -visszhang nélküli volt. Nem annyira a város közönségének és közösségének szólt, hanem sokkal inkább egy szűkebb, személyes kapcsolatépítésről van szó. 1931-ben, a Budapest–Nyíregyháza repülőjártat megindulásakor is mellékszereplőként látjuk, sokkal nagyobb hangsúlyt kapott a város: „...az első repülőgéppel Nyíregyházára várják

³⁹⁾ Nyírvidék, 1926. jan. 28. 22. sz. 4.

⁴⁰⁾ Nyírvidék, 1926. jún. 22. 138. sz. 2.

⁴¹⁾ Nyírvidék, 1927. máj. 26. 119. sz. 5.

⁴²⁾ Nyírvidék, 1927. okt. 06. 226. sz. 4.

⁴³⁾ Nyírvidék, 1928. okt. 24. 242. sz. 5.

Kállay Miklós dr. államtitkárt, Krúdy Gyula, Harsányi Zsolt írókat. Az érkezés és ünnepi fogadás részleteiről a budapesti stúdió helyszíni közvetítést közöl és a rádió szárnyán világgá száll a hír: Nyíregyháza bekapcsolódott a világ repülő forgalmába.”⁴⁴

S aztán 1933... „Sírjon fel zokogó fájással minden, ami magyar, ami ősi szépség a füzes Tisza partján, az álmodozó nyírfák borongásában, a nyíri akácok suttogásában, a homokhalmok pasztelljében a szabolcsi föld misztériumában, Nyíregyháza régi zsalus házai mentén és muskátlis kertjeiben: meghalt ennek a földnek fénylő szellemi koronát viselő fejedelme, meghalt az utolsó magyar romantikus, az első mély szimbolikájú muzsikusa a magyar szépprózánk, meghalt Krúdy Gyula”⁴⁵ – adta hírül a lap 1933. május 13-án. A nekrológot követően három egymás utáni számban jelent meg tudósítás a temetésről – leginkább a városi küldöttséget és a szertartást középpontba állítva –, s innen mintha meg is szűnt volna a kapcsolat. Néhány kisebb-nagyobb említés történt; néhány „megszállott” Krúdy-rajongó hatására 1936-ban utcát neveztek el az íróról, illetve Varga Károly népfőiskolai előadását emelte ki a lap. S bár 1942-ben felmerült (majd 1943-ban megerősítést is kapott) az a szándék, hogy a fiatal alkotók a Bessenyei Társaság irodalmi szakosztályának keretében Krúdy Gyula Társaság néven szeretnének tevékenykedni, igazából ez egészen 2007-ig nem valósult meg. Ekkor azonban – bár leginkább *A Vörös Postakocsi* című folyóirat háttérintézményeként – Onder Csaba és Pethő József életre keltette.

Az 1950-es években (mint minden mást, ami nem didaktikusan szocialista és tanító szándékú volt) nagy hallgatás övezte Krúdyt itthon is. Az 1960-as évektől kezdve, az akkori Bessenyei György Tanárképző Főiskola tanára, Katona Béla kezdett foglalkozni a Krúdy-hagyatékkal, a nyíregyházi kötődésekkel. (Óriási gyűjteménye ma a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban található.) Szintén az ő nevéhez kapcsolódik, hogy a városban elinduljon az író emlékének tisztelete, ápolása; útjára induljon egy másféle – nem a személyességre, hanem a hagyományra épülő – Krúdy-kultusz.

Krúdy emlékjelek és emlékhelyek sokasága jelent meg az elmúlt 50 évben; s a „tárgyi emlékek” (utcák, intézmények, szobrok stb.) mellett egyre inkább szerepet kap a hangulati, szellemi megidézés is: 2011 óta évente Krúdy-napok címmel rendezvény-sorozat zajlik városszerte, melyben komplex módon (a gasztronómiától a színi előadásig, a konferenciától a gyermekprogramig, a spontán felolvasástól az emlékműsorig) igyekszik a város megidézni mindenki számára Krúdy világát – illetve Nyíregyháza egykori jellegzetességét.

Úgy érezhetjük, Szindbád végre hazatalált.

Hazatalált?...

⁴⁴ Nyírvidék, 1931. jún. 13. 131. sz. 2.

⁴⁵ Nyírvidék, 1933. máj. 13. 60. sz. 1.